

Juridiska fakultetskansliet

Justitiedepartementet

Remiss: Förbättrade åtgärder när barn misstänks för brott (SOU 2022:1)

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet har beretts tillfälle att inkomma med synpunkter på betänkandet SOU 2022:1 *Förbättrade åtgärder när barn misstänks för brott*, och får härmed avge följande yttrande.

1. Allmänt om fakultetsnämndens remissvar

På ett övergripande plan instämmer fakultetsnämnden i såväl kommittédirektivens som utredningens bedömning av att det straffprocessuella regelverket för brottsmisstänkta barn under 15 år är i behov av en översyn. Regelverket i lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) innehåller idag bestämmelser som i det närmaste har varit oförändrade sedan mitten av 1980-talet.¹ Samtidigt har den rättspolitiska diskursen hanterat en allt större och växande oro avseende gruppen unga lagöverträdare. Problematiken som lyfts kring denna grupp berör såväl ålder som brottslighetens karaktär och till synes ökade förekomst. Det föreligger således ett behov av att genomlys regelverkets förutsättningar för att tillämpas på ett ändamålsenligt och förutsebart sätt i förhållande till den idag aktuella samhällsproblematiken avseende unga lagöverträdare.

Fakultetsnämndens synpunkter begränsar sig till förslagen om brottsutredningar mot barn under 15 år, bevistaleinstitutet, bevistaledomens rättskraft samt vissa rättssäkerhetsaspekter för brottsmisstänkta barn.

2. Intressekonflikter och ändamålskonflikter när barn misstänks för brott

Brottsmisstänkta barn under 15 år särbehandlas i den svenska straffprocessrätten med hänsyn till barns särskilda skyddsbehov; behov som grundar sig i bland annat ålders- och mognadsskäl samt barns särskilda sanktionskänslighet.² I Sverige regleras straffrättsligt ansvar genom påföljd i stället för tillräknelighet, vilket skiljer sig från många andra länder. En följd av detta är att även barn under 15 år, det vill säga barn som inte uppnått straffbarhetsåldern, anses kunna begå brott. Det innebär att även icke straffmyndiga barn kan bli föremål för formella brottsmisstankar och i vissa fall skuldprövning i domstol,

¹ Se t.ex. bevistaleinstitutet i 38 § LUL.

² Se t.ex. Nordlöf, K., *Unga lagöverträdare i social-, straff- och processrätt*, 2 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2012, s. 160 och s. 178 f.

trots att den straffrättsliga påföljden uteblir. Det straffprocessuella regelverk som berör brottsmisstänkta barn under 15 år bör därför inneha och upprätthålla vissa grundläggande rättssäkerhetsgarantier som aktualiseras för den enskilde när en formell brottsmisstanke föreligger. Regelverket ska emellertid också vara särskilt barnanpassat, där barn som huvudregel bör hanteras utanför det ordinarie straffprocessuella förfarandet.³ Dessa intresse motsättningar riskerar att skapa ett spänningsfält mellan å ena sidan en rättssäkerhetsstrategi, där tonvikten i någon mån behöver ligga på en straffprocessuell hantering, och en barnvänlig strategi med tonvikt på alternativ hantering, å andra sidan.⁴ Spänningsfältet och intresse motsättningar inom ramen för straffprocessen riskerar att lämna oönskat utrymme för osäkerhet och godtycke vid rättstillämpningen och därmed minskad förutsebarhet för den enskilde. Det straffprocessuella regelverket för barn bör, enligt fakultetsnämndens mening, därför i någon mån verka för att ha en viss spänningsutjämnande effekt.

Fakultetsnämnden välkomnar ett flertal av de förändringar och förtydliganden som presenteras genom utredningen. Vissa förslag är emellertid av sådan karaktär att en oönskad ändamålsförskjutning, från det enskilda barnets intresse till fördel för en mer repressivt betonad hantering, som lämnar allt större utrymme för fler och andra intressen än det brottsmisstänkta barnets, framträder. I sammanhanget bör nämnas att de mest ändamålsenliga insatserna för att få barn att avhålla sig från brottsligt beteende är de tidiga och de särskilt barnanpassade, så kallad *alternativ hantering*. Som regel bör brottsmisstänkta barn alltså hanteras utanför det straffprocessuella förfarandet och eventuella undantag bör därför vara noggrant övervägda och motiverade.

3. Brottsutredning och förutsebarhet för det enskilda barnet

Det huvudsakliga ansvaret för utredningar mot, och åtgärder för, brottsmisstänkta barn åligger de sociala myndigheterna. Brottsutredningar mot barn är därmed att betrakta som undantagsfall, som till karaktären är mer ingripande och repressivt betonade för det enskilda barnet än socialtjänstens utredningsförfaranden. Även om det föreligger ett förbud mot att inleda en förundersökning mot barn under 15 år kan brottsutredningen enligt 31 § LUL liknas vid förfarandet vid en förundersökning.⁵ Fakultetsnämnden vill i sammanhanget understryka vikten av att bestämmelserna som reglerar inledande av brottsutredning mot barn formuleras på ett sådant sätt att de ger goda förutsättningar för konsekvent och likformig rättstillämpning och därmed skapar en förutsebar straffprocess, även för brottsmisstänkta barn. Ett exempel på en bestämmelse som möjliggör konsekvent rättstillämpning är presumtionsregeln i 31 § st. 1 LUL. Bestämmelsen sammankopplar på ett tydligt sätt att brottsutredning mot barn ska inledas vid brott för vilka det inte föreskrivs mindre än ett års fängelse. Att presumtionsregeln därtill reglerar brottsutredning rörande brott av allvarlig beskaffenhet kan sägas motivera avsteg från huvudregeln om socialtjänstens utredningsansvar. Fakultetsnämnden vill emellertid understryka vikten av att tydligt formulera syftet med brottsutredningen, eftersom detsamma korrelerar med utredningens avslutande enligt 32 § st. 2 LUL. I sammanhanget är det också av relevans att syftet med brottsutredningarna formuleras på ett sådant sätt att

³ Se t.ex. Barnkonventionens artikel 40.3, och Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 24, 2019, p. 3 s. 2.

⁴ I utredningen anges att syftet är att förbättra regelverket och ”säkerställa att en hög grad av rättssäkerhet och effektivitet upprätthålls”. Samtidigt anges syftet att brott som barn under 15 år misstänks för ”ska utredas i större utsträckning än vad som är fallet idag”.

⁵ Se t.ex. Prop. 2017/18:58 *Genomförande av oskuldspresumtionsdirektivet*, s. 8.

det inte, i strid med oskuldspresumtionen och barns rätt att betraktas som oskyldiga till dess att skuldfrågan lagligen fastställts, föregriper domstolens prövning av skuldfrågan.

Vad gäller förslaget i den del som avser att utvidga möjligheten att inleda brottsutredning mot barn utifrån *allmänt eller enskilt intresse* enligt 31 § st. 3 p. 3 LUL är det emellertid osäkert om en konsekvent och förutsebar rättstillämpning kan uppnås på ett tillfredsställande sätt. I utredningen motiveras en utvidgad användning av bestämmelsen av att den tidigare sällan kommit att tillämpas.⁶ Detta är enligt fakultetsnämndens mening inte tillräckligt för att inskränka huvudregeln om socialtjänstens huvudsakliga utredningsansvar och därtill det konventionsenliga kravet på alternativ hantering och en barnanpassad straffprocess. En brottsutredning är, som ovan nämnts, en ingripande process av repressivt betonad karaktär. Det bör i sammanhanget understrykas att bestämmelsen tar sikte på brottslighet av mindre allvarlig karaktär, vilket också talar för en restriktiv tillämpning. De enskilda intressen som motiverar utredning torde därtill, i första hand, utredas inom ramen för presumptionsregeln.⁷ Brottsoffrets rätt och möjlighet till upprättelse får därmed anses tillgodosedda med sådan tillfredsställelse att det inte motiverar ytterligare avsteg från brottsmisstänkta barns rätt till i första hand alternativ hantering.

I utredningen understryks att syftet med en mindre restriktiv tillämpning av 31 § st. 3 p. 3 LUL inte har för avsikt att bidra till en utveckling där brottsutredningar mot barn mer slentrianmässigt inleds.⁸ Fakultetsnämnden ifrågasätter emellertid om utredningen, i tillräckligt hög grad, har beaktat de skäl som ligger till grund för att särbehandla de yngsta lagöverträdarna. Vidare anser fakultetsnämnden att förslaget i denna del inte i tillräckligt stor utsträckning har beaktat barnkonventionen artikel 40.3 och Barnrättskommitténs rekommendationer om att endast undantagsvis hantera barn inom ramen för det straffprocessuella förfarandet. Förslaget riskerar att bidra till mer frekventa och regelmässiga brottsutredningar mot barn under 15 år, vilket inte kan motiveras av brottslighetens karaktär. En sådan rättsutveckling kan tänkas ha en inte obetydlig påverkan på allmänhetens syn på brottsmisstänkta barn, där skillnaderna mellan en 14-åring och en 16-åring i praktiken riskerar att suddas ut. Avslutningsvis vill fakultetsnämnden understryka att formuleringarna allmänt respektive enskilt intresse öppnar upp för olika tolkningar, vilket innebär en risk för godtycklig rättstillämpning, som därtill inte uppbär de krav på tydlighet och förutsebarhet som bör genomsyra de straffprocessuella bestämmelserna. Även om det i utredningen understryks att det visserligen ska röra sig om allvarlig brottslighet,⁹ lämnar denna typ av mer generellt hållna begrepp ett oönskat utrymme för skönsmässiga bedömningar och därmed en icke ändamålsenlig tillämpning av bestämmelsen. Fakultetsnämnden *avstyrker* därför förslaget om en utvidgad möjlighet att inleda brottsutredning mot barn påkallat av allmänt eller enskilt intresse.

4. Bevistalan i fler fall?

Bevistaleinstitutet är till karaktären en förhållandevis komplex rättslig figur. Det går att motivera en mer frekvent användning av bevistalan utifrån barns konventionsenliga

---

⁶ SOU 2022:1, s. 115.

⁷ Jfr. Brott som inneburit en särskilt allvarlig kränkning för målsäganden, eller som inneburit stora skador. Denna typ av kränkningar och skador torde främst aktualiseras vid brottslighet av allvarligare beskaffenhet.

⁸ SOU 2022:1, s. 117.

⁹ SOU 2022:1, s. 117.

rättssäkerhetsgarantier och rätt att betraktas som oskyldiga, inte minst med hänsyn till de formella brottsmisstankar som inom ramen för den svenska straffansvarsregleringen görs gällande, även mot barn. En formell brottsmisstanke, oaktat att den straffrättsliga påföljden uteblir, motiverar ett högt mått av rättssäkerhet för det enskilda barnet i straffprocessen. Det går, med närmast motsatta argument, att i stället motivera en oerhört restriktiv användning av bevistaleinstitutet utifrån kraven på en barnanpassad process, alternativ hantering och de negativa och stigmatiserande följderna en domstolsprocess kan åsamka ett barn. Fakultetsnämndens synpunkter utgår därför ifrån ett barnrättsperspektiv, där en restriktiv tillämpning av bevistaleinstitutet bör förespråkas. När bevistalan väl väcks bör emellertid processen vara utformad så att brottsmisstänkta barn tillförsäkras fullgoda rättssäkerhetsgarantier med materiellt genomslag.

Fakultetsnämnden delar utredningens uppfattning om att en domstolsprövning i skuldfrågan kan bidra till goda rättssäkerhetsgarantier för det enskilda barnet på så sätt att även brottsmisstänkta barn tillförsäkras rätten till prövning. Därmed får också oskuldspresumtionen ett större materiellt genomslag för barn. Risken med att skuldfrågan för brottsmisstänkta barn inte prövas av domstol är att någon slags skuld ändå tillskrivs barnet utifrån vad som framkommit genom brottsutredningen. Ett exempel på när barn fått bära allmän och medial skuld utan föregående domstolsprövning är *Fallet Kevin*. I det fallet handlade det om mycket unga barn, där en domstolsprövning genom bevistalan knappast skulle kunnat göras gällande, dels med hänsyn till lämpligheten att genomföra en domstolsprövning i förhållande till de aktuella barnens ålder och mognad, dels på grund av de uppenbara svårigheterna att göra en straffrättslig uppsåtsprövning vad gäller barn i förskoleålder. I *Fallet Kevin* hade alltså bestämmelserna om bevistalan troligtvis inte fungerat som en rättssäkerhetsgaranti för de enskilda barnen. I detta sammanhang vill fakultetsnämnden understryka att en viktig faktor för att undvika fall som liknar *Fallet Kevin* är utformningen av bestämmelserna avseende brottsutredningen. För att minska antalet fall där barn tillskrivs straffrättsligt ansvar utan föregående domstolsprövning bör det inte föreligga några oklarheter kring syftet med brottsutredningarna. Därtill är det av vikt att myndigheter, som exempelvis Åklagarmyndigheten, polisen och de sociala myndigheterna, varken till det enskilda barnet eller till allmänheten, gör uttalanden avseende vad som i utredningen framkommit i fråga om barnets eventuella skuld och därigenom föregriper domstolens avgörande. Det är fakultetsnämndens uppfattning att risken för sådant föregripande minskar genom att anlägga en restriktivitet kring bestämmelserna som reglerar inledandet av brottsutredningar mot barn.

Fakultetsnämnden välkomnar att den presumtionsregel för bevistalan som föreslås formuleras tydligt förankrad i de straff som föreskrivs för brottsligheten. Det finns emellertid en risk, vilken bekräftas av de domar om bevistalan som har meddelats, att åklagaren bedömer den misstänkta brottsligheten som mer allvarlig än vad domstolen sedan gör. Det förekommer att åklagaren väcker talan om sådan brottslighet som omfattas av presumtionsregeln, exempelvis mord, men att domstolen sedan, med hänsyn till barnets ålder och mognad, bedömer brottsligheten som mindre allvarlig och av sådan karaktär som alltså inte skulle ha fallit inom ramen för presumtionsregeln. Denna diskrepans bör uppmärksammas i det fortskridande lagstiftningsarbetet. I sammanhanget vill fakultetsnämnden också erinra om att den självständiga rätten för åklagaren att väcka bevistalan innebär en viss förskjutning, från det tidigare primära intresset av barns behov av sociala insatser och rätt till domstolsprövning, till en större tonvikt på det allmänna intresset att klarlägga och utreda brott.

Vad gäller utredningens förslag om att ta bort vårdnadshavarens rätt att hos åklagaren begära att en bevistalan ska väckas, en så kallad *negativ bevistalan*, anser fakultetsnämnden att förslaget kan bidra till en bristande rättssäkerhet för det enskilda barnet. Även om det, som framgår av utredningen,¹⁰ i olyckliga fall kan leda till att en sådan begäran får motsatt effekt torde denna risk i realiteten vara marginell. Efter en sådan framställan ska åklagaren göra en lämplighetsbedömning utifrån – som det idag är formulerat – *om det krävs ur allmän synpunkt*. Denna tvåstegsprövning avser skydda mot ovan nämnda farhågor, det vill säga att det alltså är åklagarens lämplighetsbedömning som slutligen avgör om bevistalan bör väckas. Att en negativ bevistalan hittills aldrig har väckts talar också i samma riktning. Utredningen föreslår nu en ordning som bortser från barnets (genom vårdnadshavarens) rätt att begära domstolsprövning. I stället är det avhängigt åklagaren eller de sociala myndigheterna att besluta. Detta uppmärksammades även i Barnkonventionsutredningen, där rätten för det enskilda barnet att självständigt få begära att en bevistalan ska väckas behandlades.¹¹ Rätten att få skuldfrågan prövad är konventionsförankrad och även om möjligheterna att väcka en bevistalan nu utvidgas fråntas det enskilda barnet en självständig rättssäkerhetsventil. Förslaget är enligt fakultetsnämndens mening inte förenligt med Sveriges konventionsenliga åtaganden och *avstyrks* därmed.

5. Bevistaledomens rättskraft och extraordinära rättsmedel

Avseende bevistaleinstitutet ska avslutningsvis nämnas något om domens rättskraft och extraordinära rättsmedel i förhållande till nya uppgifter om det brottsmisstänkta barnets ålder. En bevistalan innebär, trots att den straffrättsliga påföljden uteblir, en prövning av de straffrättsliga förutsättningarna vad gäller ansvar för brott. En sådan prövning omfattar objektiva rekvisit, avsikter och motiv, eventuella ansvarsfrihetsgrunder samt beaktande av eventuella försvårande eller förmildrande omständigheter. Skuldfrågan blir därmed allsidigt belyst på ett sådant sätt som innebär att sanningsprincipen tillgodoses, nämligen genom att ansvarsfrågan slutligen avgörs när domen vinner laga kraft. Även om ålder och mognad till viss del beaktas i förhållande till uppsåtsfrågan kan det antas att den åldersskillnad som härvid kan aktualiseras inte är så stor att bedömningen blir annorlunda. Det torde närmast uteslutande handla om barn i åldrarna precis under respektive över straffbarhetsåldern, där mognad och utveckling kan sägas ligga på en likartad nivå. Inte heller de skillnader i utredningsförfarandena, förundersökning och § 31-utredning kan motivera avsteg från bevistaledomens rättskraft. De straffprocessuella brottsutredande verktyg som tillhandahålls inom ramen för en förundersökning får antas ha förlorat sitt syfte och sin effektivitet i en inte obetydlig omfattning om en förundersökning inleds en tid efter att bevistaledomen vunnit laga kraft. Fakultetsnämnden delar därmed inte utredningens uppfattning om att en marginell åldersskillnad har någon större påverkan på något annat än påföljdsfrågan. Det som i huvudsak aktualiseras om det framkommer att en misstänkts ålder i själva verket varit 15 år eller äldre, efter det att en bevistalan har väckts om domen har vunnit laga kraft, är en straffrättslig påföljd. Trots att brottsmisstänkta barn under 15 år inte kan bli föremål för några straffrättsliga påföljder innebär detta inte att samhällets reaktioner till följd av brottsligt beteende uteblir. Tvärtom är det vanligt förekommande att barn, till följd av brottsutredningar och av bevistalan, blir föremål för ingripande åtgärder, som exempelvis omhändertagande och

¹⁰ SOU 2022:1, s. 141–142.

¹¹ SOU 2020:63, *Barnkonventionen och svensk rätt*, Volym 3, s. 1628–1629.

andra tvångsåtgärder genom sociala myndigheters försorg. Barn kan därtill uppleva ett tvångsomhändertagande, att behöva flytta ifrån sin familj, som långt mer ingripande än en ungdomspåföljd enligt brottsbalken. Även om den straffrättsliga påföljden och de sociala åtgärderna hänför sig till olika utredningsförfaranden kan de grunda sig i samma brottsliga beteende och i samma påstådda gärning. En ordning där ett barn, genom en lagakraftvunnen dom om bevistalan, blir föremål för ingripande insatser och åtgärder, för att sedan, med grund i samma brottsmisstankar som redan har prövats i domstol, bli föremål för åtal och sedermera en straffrättslig påföljd är inte önskvärd. Det väcker därtill frågor avseende dubbel bestraffning och möjligheterna att överklaga samt hur parallella processer (genom brottmålsprocessen och förvaltningsprocessen) ska hanteras.

Sedan införandet av LUL år 1964 har bevistalan prövats sex gånger. Samtliga dessa mål har rört brottslighet av allvarlig beskaffenhet och fakultetsnämnden instämmer i att alltför många brottmålsdomar grundade på felaktiga omständigheter kan väcka anstöt och i viss mån påverka allmänhetens förtroende för rättsväsendet. Ävenså, och om det ens går att emotse en marginell ökning i frekvens, anser fakultetsnämnden att restriktiviteten avseende bevistalan, och därmed det förväntade antalet domar, inte kan motivera ett avsteg från orubblighetsprincipen. Förslaget om möjligheten att undanröja en dom om bevistalan för att sedan väcka åtal för samma brott *avstyrks* därmed.

6. Avslutande synpunkter på den språkliga och lagtekniska utformningen

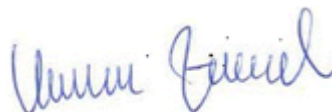
Avslutningsvis vill fakultetsnämnden erinra om den diskrepans som tycks föreligga mellan begreppen ”gärningen” respektive ”brottet” i såväl förarbeten som i lagtext, och som har behandlats av Göta hovrätt i domen om *Fallet Gica*.¹² Ett tydliggörande i denna del är önskvärt. Fakultetsnämnden delar domstolarnas uppfattning avseende att *brottet* torde vara det mest fördelaktiga för det enskilda barnet.

Därtill efterfrågas ett klagande avseende möjligheten att överklaga en dom om bevistalan. Enligt äldre förarbeten framgår att en sådan dom endast bör kunna överklagas till hovrätterna och motiveras av att det främst är fråga om en bevisvärdering. Enligt fakultetsnämnden saknas det förutsättningar att begränsa barns konventionsenliga rätt att överklaga hovrätternas domar.¹³

Remissvaret har på fakultetsnämndens uppdrag beslutats av dekanus, professor Jessika van der Sluijs. Yttrandet har beretts av docent Katrin Lainpelto och forskarstuderande Amanda Lublin. Föredragande har varit Karolina Alveryd. Yttrandet har expedierats av Juridiska fakultetskansliet.

Jessika van der Sluijs

Karolina Alveryd

¹² Göta hovrätt, dom 2019-04-05, i mål nr B 262–19.

¹³ Prop. 1964:10 s. 167.